कन्हैया नासननीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व

त्रिभुवन विश्व विद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय

नेपाली केन्द्रीय विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह

द्वितीय वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनार्थ

प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

यज्ञ कुमार पौडेल

त्रिभुवन विश्व विद्यालय

नेपाली केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर, काठमाडौं

२०६८

शोध निर्देशकको मन्तव्य

नेपाली एम. ए. (शैक्षिक वर्ष २०६४-६६) दोस्रो वर्षका विद्यार्थी यज्ञ कुमार पौडेलले **कन्हैया नासननीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व** शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मेरा निर्देशनमा रही तयार पार्नु भएको हो । म उहाँको यस शोधकार्यसँग सन्तुष्ट छु र यसको मूल्याङ्कनका निम्ति नेपाली केन्द्रीय विभाग समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मितिः २०६८ । ०४ ।

शोध निर्देशक

....

प्रा. केशव सुवेदी
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रि.वि. कीर्तिपुर
काठमाडौं

त्रिभुवन विश्व विद्यालय

नेपाली केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्व विद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागका छात्र यज्ञ कुमार पौडेलले स्नातकोत्तर तह नेपाली विषयको दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि तयार पार्नु भएको **कन्हैया नासननीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व** शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कन गरी स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति	**हस्ताक्षर**
प्रा.डा. देवी प्रसाद गौतम (नि. विभागीय प्रमुख)	____________________
प्रा. केशव सुवेदी (शोध निर्देशक)	____________________
राजु मान डङ्गोल (बाह्य परीक्षक)	____________________

मिति: २०६८/०४/

कृतज्ञता ज्ञापन

प्रस्तुत **कन्हैया नासननीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व** शीर्षकको शोधपत्र नेपाली विषय, स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्ष दसौं पत्रको आंशिक शैक्षिक आवश्यकता परिपूर्तिका लागि तयार गरिएको हो ।

प्रस्तुत शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा सुझाव र निर्देशन दिई ममा उत्साह भर्नु हुने शोध निर्देशक आदरणीय गुरु, प्राध्यापक केशव सुवेदीज्यूप्रति म हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । मेरो शोध प्रस्ताव स्वीकृत गरी शोधकार्य गर्न अनुमति प्रदान गर्नुहुने विभागीय प्रमुख प्रा. राजेन्द्र सुवदी र नेपाली केन्द्रीय विभागप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

मलाई विविध सामग्री र जानकारी उपलब्ध गराई प्रस्तुत शोधकार्यमा प्रत्यक्ष सहयोग पुऱ्याउने आदरणीय शोधनायक कन्हैया नासननीप्रति कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु ।

मलाई अध्ययनको यस अवस्थामा ल्याइपुऱ्याउने मेरी ममतामयी माता नन्द माया पौडेल र पूज्य पिता ठाकुर प्रसाद पौडेलप्रति हार्दिक सम्मान प्रकट गर्दछु । त्यसै गरी मेरो अध्ययनमा निरन्तर चासो राख्ने आदरणीय दाजु भाउजू, नेत्र-निर्मला, गणेश-लक्ष्मी, दिदी भिनाजु मिथुला-ददिराम, भाइ दीपक, बहिनी सविता तथा मेरी प्यारी श्रीमती यशोदा र पुत्र एलिसको सहयोग म कहिल्यै बिर्सने छैन ।

शोधशीर्षक चयनदेखि लेखनसम्म आवश्यक सल्लाह सुझाव दिने मेरा मित्रहरू भीम, अन्नत, विजय, वेदहरि, श्रद्धा, देवी लगायत सम्पूर्णको सहयोग मेरा लागि स्तुत्य रहेको छ ।

त्यस्तै शोधकार्यका समयमा विविध सामग्री उपलब्ध गराउने त्रि.वि.केन्द्रीय पुस्तकालयप्रति म हार्दिक आभार प्रकट गर्न चाहन्छु । सङ्कलित सामग्रीहरू झर्को नमानी शुद्धताका साथ कम्प्युटर टाइप गरी सहयोग गर्नु हुने सचिनलाई धन्यवाद व्यक्त गर्दछु ।

अन्त्यमा यो शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि त्रि.वि.नेपाली केन्द्रीय विभाग समक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

मिति: २०६८/०३ /

शैक्षिक शत्र :२०६४/६६

....

यज्ञ कुमार पौडेल

सङ्क्षेपीकृत शब्दसूची

अप्र.	अप्रकाशित
आई.ए.	इन्टरमिडिएट अफ आर्टस
आइं. एससी.	इन्टर मिडियट अफ साइन्स
एम.ई	मास्टर अफ इन्जिनियरिङ
एस.एल.सी.	स्कुल लिभिङ सर्टिफिकेट
क्र.सं.	क्रम सङ्ख्या
ते.सं.	तेस्रो संस्करण
त्रि.वि.	त्रिभुवन विश्व विद्यालय
दो.सं.	दोस्रो संस्करण
ने.रा.प्र.प्र.	नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान
नं.	नम्बर
पृ.	पृष्ठ
बी.ए.	ब्याचलर अफ आर्टस
बी. बी. एस.	ब्याचलर अफ विजनेस स्टडिज
वि.सं.	विक्रम सम्बत्
शा.ने.वा.नि.	शाही नेपाल वायुसेवा निगम
सम्पा.	सम्पादक

विषयसूची

विषयक्रम	पृष्ठ सङ्ख्या
परिच्छेद एक :शोधपरिचय	**१-७**
१.१ विषय परिचय	१
१.२ समस्या कथन	२
१.३ शोधकार्यको उद्देश्य	२
१.४ पूर्वकार्यको समीक्षा	३
१.५ शोधको औचित्य	५
१.६ शोधकार्यको सीमाङ्कन	५
१.७ शोधविधि	६
१.७.१ सामग्री सङ्कलन विधि	६
१.७.२ विश्लेषणको सैद्धान्तिक ढाँचा	६
१.८ शोधपत्रको रूपरेखा	६
परिच्छेद दुई : कन्हैया नासननीको जीवनी	**८-२०**
२.१ जन्म र जन्मस्थान	८
२.२ नामकरण	८
२.३ पुर्ख्यौली	८
२.४ बाल्यावस्था	९
२.५ शिक्षादीक्षा	९
२.६ विवाह, दाम्पत्य जीवन र छोराछोरी	१०
२.६.१ विवाह र दाम्पत्य जीवन	१०
२.६.२ छोराछोरी	११
२.७ आर्थिक अवस्था र बसोबास	१२

२.७.१ आर्थिक अवस्था १२

२.७.२ बसोबास १२

२.८ पारिवारिक वियोग १३

२.९ जागिरे जीवन १३

२.१० सामाजिक एवम् राजनीतिक जीवन १४

२.११ साहित्यिक क्षेत्रमा प्रवेश तथा लेखन र प्रकाशन १५

२.११.१ साहित्यिक क्षेत्रमा प्रवेश र प्रेरणा १५

२.११.२ लेखन र प्रकाशनको आरम्भ १६

२.१२ भ्रमण, सम्मान र पुरस्कार १७

२.१३ व्यक्तिगत रुचि तथा स्वभाव १८

२.१४ जीवनमा घटेका अविस्मरणीय घटना १९

२.१५ साहित्यिक मान्यता र जीवन दर्शन १९

परिच्छेद तिन : कन्हैया नासननीको व्यक्तित्व २१-२९

३.१ शारीरिक व्यक्तित्व तथा स्वभाव २१

३.२ व्यक्तित्वका विभिन्न पाटाहरू २२

३.२.१ साहित्यिक व्यक्तित्व २२

३.२.२ साहित्येतर व्यक्तित्व २६

३.२.२.१ प्राविधिक/प्रशासनिक व्यक्तित्व २६

३.२.२.२ प्राध्यापक व्यक्तित्व २७

३.२.२.३ बहुभाषी व्यक्तित्व २८

३.२.२.४ सामाजिक व्यक्तित्व २८

३.२.२.५ जीवनी, व्यक्तित्व र लेखनका बिच अन्तः सम्बन्ध २८

परिच्छेद चार : कन्हैया नासननीका आख्यानात्मक र आख्यानेतर

कृतित्वहरूको विश्लेषण **३०-११०**

४.१ पृष्ठभूमि ३०

४.२ प्रकाशित रचनाहरूको विवरण ३०

४.३ कन्हैया नासननीका औपन्यासिक कृतिहरूको विश्लेषण ३२

४.३.१ पृष्ठभूमि ३२

४.३.२ 'क्लियोपाट्रा' उपन्यासको विश्लेषण ३२

४.३.३ 'एउटा सहरको कथा' उपन्यासको विश्लेषण ४०

४.३.४ 'सिपाही' उपन्यासको विश्लेषण ४७

४.३.५ 'सुन्दर पार्कका सुन्दर फूलहरू' लघु उपन्यासको विश्लेषण ५४

४.३.६ 'रातो आँसु' उपन्यासको विश्लेषण ५७

४.३.७ निष्कर्ष ६६

४.४ कन्हैया नासननीको कथात्मक कृतिको विश्लेषण ६७

४.४.१ 'मुटुका व्यथाहरू' कथा सङ्ग्रहभित्रका कथाहरूको विश्लेषण ६७

४.४.१.१ 'देवी' कथाको विश्लेषण ६७

४.४.१.२ 'स्टाउसको इम्पर्स वाल्ज' कथाको विश्लेषण ७१

४.४.१.३ 'मूल पात्र बेइमान र एम्ब्यासेडर जुत्ता' कथाको विश्लेषण ७३

४.४.१.४ 'च्याङ्गा' कथाको विश्लेषण ७६

४.४.१.५ 'अवकाश' कथाको विश्लेषण ८०

४.४.१.६ 'अजातशत्रु' कथाको विश्लेषण ८३

४.४.१.७ 'सङ्गीताको विवाह' कथाको विश्लेषण ८५

४.४.१.८ 'विक्षिप्त सूर्य' कथाको विश्लेषण ८८

४.४.१.९ 'स्मृतिवेदना' कथाको विश्लेषण ९०

४.४.१.१० निष्कर्ष ९३

४.५ कन्हैया नासननीको आख्यानेतर कृतिको विश्लेषण ९४

४.५.१ 'संस्मरण यात्रासंस्मरण' निबन्ध सङ्ग्रहभित्रका निबन्धहरूको विश्लेषण ९४

४.५.१.१ 'पियानोमा एउटा सङ्गीत' निबन्धको विश्लेषण ९४

४.५.१.२ 'हिउँका कुरा' निबन्धको विश्लेषण ९६

४.५.१.३ 'लाउराको आँसु' निबन्धको विश्लेषण ९७

४.५.१.४ 'एउटा चित्र' निबन्धको विश्लेषण ९९

४.५.१.५ 'प्रसङ्गै प्रसङ्गमा अल्भिएको प्रसङ्ग' निबन्धको विश्लेषण १००

४.५.१.६ 'अतीतको क्यानभासमा मेरो छात्राबास' निबन्धको विश्लेषण १०१

४.५.१.७ 'रोस्टक सहर श्यामश्वेत पर्दामा' निबन्धको विश्लेषण १०२

४.५.१.८ 'एउटा अर्को नरक' निबन्धको विश्लेषण १०४

४.५.१.९ 'स्टालिन र पटसडाम सम्मेलन' निबन्धको विश्लेषण १०५

४.५.१.१० 'पश्चिम वर्लिनको यात्रा' निबन्धको विश्लेषण १०६

४.५.१.११ 'संस्मरण यात्राको : तासकन्द बुखारा, समरकन्दको' निबन्धको विश्लेषण १०८

४.५.१.१२ निष्कर्ष १०९

परिच्छेद पाँच : कन्हैया नासननीका बाल साहित्यिक कृतिहरूको विश्लेषण १११-१४१

५.१ 'चराहरूको पर्यटन मेला' बाल कथा सङ्ग्रहको विश्लेषण १११

५.१.१ 'चराहरूको पर्यटन मेला' कथाको विश्लेषण १११

५.१.२ 'डाँफे र पानीहाँस' कथाको विश्लेषण ११२

५.१.३ 'रानी वनका काग र कोइली' कथाको विश्लेषण ११३

५.१.४ 'मृगिणी र गधा' कथाको विश्लेषण ११४

५.१.५ 'ढाडे बिरालो र मुसाहरू' कथाको विश्लेषण ११४

५.१.६ 'धर्मसागर बकुल्ला र माछाहरू' कथाको विश्लेषण ११५

५.२ 'टिन टिन गोल्टिन' बालकथा सङ्ग्रहको विश्लेषण ११६

५.२.१ 'चाँदी जस्तो चमक भएको धातु' कथाको विश्लेषण ११६

५.२.२ 'सबैभन्दा उपयोगी धातु' कथाको विश्लेषण ११७

५.२.३ 'हानिकारक किटाणु नष्ट गर्ने धातु' ११८

५.२.४ 'सुनको माया' कथाको विश्लेषण ११९

५.२.५ 'टिन टिन गोल्टिन' कथाको विश्लेषण ११९

६.२.६ 'कथा सुहाउादो नाम भएको धातु' कथाको विश्लेषण १२०

५.२.७ 'स्मरण शक्ति भएको धातु' कथाको विश्लेषण १२१

५.२.८ 'चाँदी जस्तो तर सुनभन्दा महँगो धातु' कथाको विश्लेषण १२२

५.२.९ 'सुनका कुरा' कथाको विश्लेषण कथाको विश्लेषण १२३

५.२.१० 'चाँदीका कुरा' कथाको विश्लेषण १२३

५.३ 'बुलबुल चरा र गुलाफको फूल' बालकथा सङ्ग्रहको विश्लेषण १२४

५.३.१ 'मायाका रङहरू' कथाको विश्लेषण
१२४
५.३.२ 'लाटो कोसेरोलाई वसन्त ऋतु' कथाको विश्लेषण
१२५
५.३.३ 'मने र मुन्नी' कथाको विश्लेषण १२६
५.३.४ 'सूर्य र बादल' कथाको विश्लेषण
१२८
५.३.५ 'पहलमान अर्ना' कथाको विश्लेषण
१२९
५.३.६ 'बुलबुल चरा र गुलाफको फूल' कथाको विश्लेषण
१३०
५.४ बाल जीवनी सङ्ग्रहको विश्लेषण १३१
५.४.१ 'विज्ञानका ताराहरू' बाल जीवनी सङ्ग्रहको विश्लेषण १३१
५.४.१.१ 'अल्बर्ट आइन्स्टाइन' जीवनीको विश्लेषण १३२
५.५.१.२ 'चार्ल्स डार्बिन' जीवनीको विश्लेषण १३२
५.५.१.३ 'म्याडम क्युरी' जीवनीको विश्लेषण १३३
५.५.१.४ 'टमस एल्वा एडिसन' जीवनीको विश्लेषण १३३
५.५.१.५ 'निकोलस कपर्निकस' जीवनीको विश्लेषण
१३४
५.५.१.६ 'जोन डाल्टन' जीवनीको विश्लेषण
१३४
५.५.१.७ 'अलेक्जेन्डर ग्राहम बेल' जीवनीको विश्लेषण १३५
५.४.२ 'अन्तरिक्ष यात्रीहरू' बाल जीवनी सङ्ग्रहको विश्लेषण १३५
५.४.२ .१ 'अन्तरिक्ष पुग्ने पहिलो मानव युरी गागरिन' जीवनीको विश्लेषण १३५

५.४.२.२ ‘पहिलो अमेरिकी अन्तरिक्ष यात्री एलान सेफार्ड’ जीवनीको विश्लेषण १३६

५.४.२.३ ‘पृथ्वीको परिक्रमा गर्ने पहिलो अमेरिकी अन्तरिक्ष यात्री जोन ग्लेन’ जीवनीको विश्लेषण १३७

५.४.२.४ ‘प्रथम महिला अन्तरिक्ष यात्री भल्टिना टेरेस्कोभा’ जीवनीको विश्लेषण १३७

५.४.२.५ ‘प्रथम चन्द्र यात्रीहरू नील आर्मस्ट्रङ र एडविन आल्ड्रिन’ जीवनीको विश्लेषण १३८

५.४.२.६ ‘अन्तरिक्ष यात्रामा प्राण गुमाउने पहिलो यात्री ब्लादिमिर मिखाइलो बिच कामारोथ’ जीवनीको विश्लेषण १३९

५.४.२.७ ‘प्रथम महिला अन्तरिक्ष यात्री साल्ली के राइड’ जीवनीको विश्लेषण १३९

५.४.२.८ ‘नेपालीलाई माया गर्ने अन्तरिक्ष यात्री युरी मालिरोभ’ जीवनीको विश्लेषण १४०

५.४.२.९ निष्कर्ष १४०

परिच्छेद छ : उपसंहार **१४२-१४७**

६.१ सारांश १४२

६.२ निष्कर्ष १४६

६.३ भावी अध्ययनका लागि सम्भावित शोध शीर्षकहरू १४७

परिशिष्ट १४८-१५०

सन्दर्भ सामग्री सूची १५१-१५३